

Економіка природокористування та екологічний менеджмент

УДК 338.439.22:658

І.В. Мартинчук

аспірант*

М.І. Мартинчук

аспірант**

Житомирський національний агроекологічний університет

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Проаналізовано зміст таких понять як «екологічний менеджмент», «менеджмент навколишнього середовища», «екологічне управління». З'ясовано сутність поняття «екологічний менеджмент». Зазначено категоріальні ознаки поняття «екологічний менеджмент» та розкрито його понятійну будову.

Постановка проблеми

Сучасному розвитку суспільства притаманні протиріччя між зростаючими потребами людей і можливостями їх задоволення через обмеження біосфери та природних ресурсів. Підтримка високих темпів економічного зростання без реалізації адекватної екологічної політики зумовлює деградацію довкілля. Погіршення стану навколишнього природного середовища підриває основи зростання економіки галузей та регіонів, знижує обсяги національного виробництва. Відтак, екологічне благополуччя і економічний добробут знаходяться в тісному взаємозв'язку. Тому нині існує нагальна потреба гармонізації екологічних і економічних інтересів суспільства [1].

Одним із шляхів узгодження зв'язків екологічної та економічної систем є екологічний менеджмент, який розглядається як вид практичної діяльності та як наука. Оскільки екологічний менеджмент є якісно новою парадигмою управління природокористуванням, то постає наукова проблема ідентифікації основних понять та термінів, на основі яких формуються концепції екологічного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень

Вагомий внесок у становлення та дослідження екологічного менеджменту внесли такі вітчизняні науковці як В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк, Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук та ін. Проте питання, що стосуються термінологічної ідентифікації поняття «екологічний менеджмент», недостатньо висвітлені і потребують подальших досліджень.

© І.В. Мартинчук, М.І. Мартинчук

* Науковий керівник – д.е.н. Є.І. Ходаківський

** Науковий керівник – д.е.н. Н.В. Зіновчук

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження виступають практичні аспекти використання основних термінів, що стосуються екологічного менеджменту, та відносин, які формуються у процесі запровадження екологічного менеджменту. При дослідженні застосовувався метод термінологічного аналізу і операціоналізації понять.

Результати досліджень

За останнє століття поняття менеджменту значно еволюціонувало, виникли різні види менеджменту, зокрема екологічний менеджмент. Екологічний менеджмент (англ. management – керування, організація) – насамперед, цілеспрямована свідома діяльність, пов'язана з розробленням, запровадженням, реалізацією, контролюванням різноманітних заходів природоохоронного характеру, які повинні забезпечити раціональне використання і збереження природних ресурсів, дотримання екологічної безпеки [2, с. 16]. З цим визначенням цілком можна погодитись, тому що екологічний менеджмент тісно пов'язаний з економічними процесами. Запровадження екологічного менеджменту передбачає збір початкової інформації щодо використання природних ресурсів при вирішенні завдань ефективного розвитку виробництва. За допомогою екологічного менеджменту визначаються раціональні співвідношення між рівнями споживання, розвитку виробництва й екологічними факторами.

На думку А.С. Гриніна та В.Н. Кислого певна складність трактування поняття «екологічний менеджмент» пов'язана з тим, що англійські терміни «environmental management» і «ecological management» більшістю авторів перекладаються однаково – «екологічний менеджмент». На думку інших науковців між цими термінами існує відмінність, яка полягає у тому, що поняття «менеджмент природокористування», чи «менеджмент навколишнього середовища» (environmental management), охоплює такі суспільні відносини для яких характерним є традиційний «захисний підхід» і які не вимагають зміни існуючої техніко-економічної парадигми. Поняття «екологічний менеджмент» (ecological management) слід застосовувати до визначення суспільних відносин, які передбачають переоцінку деяких основ сучасних соціально-економічних систем і місця в них підприємства, а також відмову від антропоцентристської концепції на користь турботи про життя Землі у цілому [1]. На нашу думку, зазначені поняття неможливо ототожнювати, оскільки кожне з них має свій контекстуальний зміст.

Важливо зауважити, що існує також певна термінологічна невизначеність стосовно поняття «екологічне управління». Серед науковців точиться дискусія щодо співставлення понять «екологічне управління» та «екологічний менеджмент». І.М. Песчанська та П.І. Левковець вважають, що екологічне управління є складовою загальної системи управління, основне завдання його полягає в забезпеченні природоохоронної діяльності. Екологічне управління

можна розглядати як вплив на колектив, що спрямовується на оптимізацію його діяльності з врахуванням екологічних вимог та доцільного господарського використання матеріально-технічних ресурсів з метою отримання доходу від розвитку сфери виробництва екологічних товарів і послуг [1].

О. Балацький, В. Лукянихін, О. Лукянихіна стверджують, що поняття «екологічне управління» слід розуміти як керуючу підсистему, що формує і приводить у рух всі види ресурсів для досягнення цілей у сфері раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки [3, с. 69]. На нашу думку, можна погодитись з тим, що поняття «екологічне управління» є більш ширшим, ніж «екологічний менеджмент» за значенням і його потрібно використовувати для визначення управлінської діяльності у сфері природокористування на макрорівні, як один з видів державного управління.

Зазначимо, що екологічний менеджмент формувався в розвинених країнах світу для досягнення паритету між економічними інтересами виробника та еколого-соціальними потребами суспільства. Екологічний менеджмент розглядався як екологічно обґрунтована система ринкового управління навколишнім середовищем, яка повинна була стати новим концептуальним підходом до виробничої діяльності. Тому логічно поняття «екологічний менеджмент» застосовувати для зазначення діяльності, спрямованої на зменшення негативних екологічних впливів на рівні підприємства. Тракткування сучасними науковцями поняття екологічний менеджмент наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Тракткування сучасними науковцями поняття екологічний менеджмент

Автор, рік	Визначення поняття екологічний менеджмент
J. Otten	Добровільна ініціативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на реалізацію їх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів екоефективності та екосправедливості
Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук, 2007 р.	Процес розміщення природних і штучних ресурсів з метою максимального використання навколишнього середовища для задоволення основних потреб людини за принципом екологічної рівноваженості (збалансованості)
Г.П. Серов, 2000 р.	Сукупність засідок, методів і засобів управління природоохоронною діяльністю підприємства
ДСТУ ISO 14001, 1998	Частина загальної системи управління, яка включає організаційну структуру, діяльність з планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для формування, здійснення, аналізу та актуалізації екологічної політики конкретної організації
Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка, 2008 р.	Система управління діяльністю підприємства (організації) в тих чи інших її формах, напрямках, сторонах і т.д., які прямо чи не прямо стосуються взаємовідносин підприємства з навколишнім природним середовищем
Т. П. Галушкіна, 1999 р.	Міждисциплінарна наука, яка розробляє оптимальні варіанти конкурентоспроможних управлінських рішень щодо природоохоронної діяльності на всіх рівнях управління економічними процесами

Джерело: адаптовано [2, с. 15; 4, с. 313; 5, с. 123; 6, с. 82].

Екологічний менеджмент як вид діяльності охоплює виробничі процеси, законодавчі, нормативні та соціально-економічні аспекти діяльності суспільства, методи управління якістю навколишнього природного середовища тощо. Елементи, на які спрямована така діяльність, є об'єктами менеджменту, що мають просторові та часові межі. У табл. 2 визначено основні першоелементи екологічного менеджменту.

Таблиця 2. Першоелементи екологічного менеджменту

Визначення	Класифікація
Об'єкт екологічного менеджменту – виробничо-господарські організації різних форм власності, державні та приватні структури, діяльність яких безпосередньо пов'язана з використанням, охороною та іншими формами взаємодії з довкіллям	екологічний менеджмент суб'єктів екологічно небезпечної діяльності
	екологічний менеджмент джерел екологічної небезпеки
	екологічний менеджмент окремих природних комплексів
Суб'єкт екологічного менеджменту – скеровувач управлінських дій; особа (група осіб), що реалізує управлінські відносини в галузі охорони і раціонального використання довкілля	внутрішній – здійснюється в межах самого об'єкту управління
	зовнішній – здійснюється зовнішніми суб'єктами управління щодо даного об'єкту управління
Обсяг екологічного менеджменту	цілковитий – охоплює усі екологічні характеристики об'єкта управління
	частковий – охоплює лише частину екологічних характеристик об'єкта управління
Джерела правового регулювання екологічного менеджменту	системний – здійснюється шляхом впровадження на об'єкті менеджменту встановленої законодавством системи екологічного менеджменту
	безсистемний – здійснюється відповідно до загальних норм екологічного законодавства
Напрямки управлінського впливу екологічного менеджменту	менеджмент природокористування
	менеджмент екологічного ризику
	обслуговуючий екологічний менеджмент

Джерело: адаптовано [2, с. 16–17; 7].

З урахуванням вищенаведеного, можна виділити такі основні категоріальні ознаки екологічного менеджменту: а) він є складовою загальної системи екологічного управління; б) він є системою ринкового управління довкіллям; в) його дія обмежується на територіальному ієрархічному рівні в рамках регіону, корпорації, підприємства у сферах з ринковими відносинами,

насамперед, виробничій. Узагальнена характеристика екологічного менеджменту наведена у табл. 3.

Таблиця 3. Понятійна будова екологічного менеджменту

Категорія	Характеристика
Суб'єкт екологічного менеджменту	Особа/організація, яка здійснює екологічне управління об'єктом екологічного менеджменту
Об'єкт екологічного менеджменту	Суб'єкт екологічно небезпечної діяльності, джерело екологічної небезпеки або природний комплекс, щодо екологічних характеристик яких здійснюється екологічний менеджмент
Зміст екологічного менеджменту	Сукупність управлінських заходів, за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт екологічного менеджменту (планування, облік, аудит, інформування, фінансування тощо)
Екологічний аспект	Аспект функціонування об'єкту екологічного менеджменту, який стосується вимог екологічного законодавства, запобігання чи розв'язання екологічних проблем
Ідеальний стан об'єкту екологічного менеджменту	Результат, якого прагне досягнути суб'єкт екологічного менеджменту через заходи управлінського впливу на об'єкт екологічного менеджменту. Є об'єктивні і суб'єктивні критерії визначення ідеального стану: об'єктивні – екологічне законодавство й екологічна криза; суб'єктивні – екологічна свідомість і культура

Джерело: адаптовано [7].

Понятійна будова терміну «екологічний менеджмент» дає змогу визначитись з теоретичними підґрунтям для досліджень, пов'язаних з практичними аспектами запровадження екологічного менеджменту.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Існує певна розбіжність як у трактуванні поняття «екологічний менеджмент», «менеджмент навколишнього природного навколишнього середовища», «екологічне управління», так і в поясненні причин цієї розбіжності.

Поняття «екологічний менеджмент» має застосовуватися для визначення господарської діяльності суб'єктів господарювання, спрямованої на зменшення та запобігання їх негативних екологічних впливів на довкілля.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на з'ясування поняття «система екологічного менеджменту» та його будови.

Література

1. Екологічний менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//vlp.com.ua/node/1866](http://vlp.com.ua/node/1866).
2. Кожушко Л.Ф. Екологічний менеджмент / Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук: підручник / Альма-матер, Київ. – 2007. – С. 15–17.

3. Балацький О. Екологічний менеджмент: проблеми та перспективи становлення та розвитку / О. Балацький, В. Лукянихін, О. Лукянихіна // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 67–73.

4. Серов Г. П. Екологічний аудит. Концептуальні й організаційно-правові основи. – Москва, 2000. – 768 с.

5. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування ДСТУ ISO 14001-97.-К.: Держстандарт, 1998. – 123 с.

6. Галушкіна Т.П. Екологічний менеджмент в Україні / Т.П. Галушкіна // Економіка України. – 1999. – № 6. – С.78–83.

7. Екологічний менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [//www.nbuy.gov.ua/portal/Soc_Gvm/Npchdu/Economy/2005](http://www.nbuy.gov.ua/portal/Soc_Gvm/Npchdu/Economy/2005).
